

Edebiyatımızda Hümanist Eleştiri Anlayışının Temelleri*

Betül Özçelebi**

Giriş

Şimdiye kadar edebiyatımız gücünü kaynaklarının zengin çeşitliliğinden ve her dönemde işlenebilir kıldığı geleneklerin sürekliliğinden almaktadır. Hümanizma da hem felsefi içeriği hem de yöntemleriyle edebiyat dünyamızı zengin kılan, geliştirip dönüştüren kaynaklardan biri olmuştur.

Rönesansla birlikte Avrupa'da başladığı kabul edilen hümanist düşünce geleneği bugüne değin çok çeşitli biçimlerde varlığını sürdürmüştür. Hümanizma günümüze değin pek çok düşünür tarafından başlıca araştırma alanları insan, insan doğası, insan-toplum ilişkisi ve bilinç olan bir felsefi yaklaşım olarak irdelendiği gibi, bu alanları doğrudan içeren Marksizm, Sosyalizm, Budizm, İslamiyet ve varoluşçuluk akımı dahil olmak üzere pek çok açıdan da değerlendirilip yorumlanmıştır. Hümanizmi insanda merkezini bulan, insanla bütünleşen bir yaşam ve evren anlayışı olarak tanımlayan Zekiyan, bu yaklaşımın hemen her dönemde varlığını sürdürmesini onun felsefi düşüncenin çeşitli gelişim evrelerinde 'transendental' bir işlev yüklenmesine bağlamaktadır (Zekiyan, 2005; 145). İlk olarak Rönesans aydınları, ilerlemeleri klasik eserlerin (Yunan ve Latin) okunup yeniden yorumlanmasına dayandırmış; Aydınlanma felsefecileri de bunun izinde yürümüşlerdir. Bu dönemlerde eserler dil açısından incelenmiş, filoloji önemli bir bilim dalı haline gelmiştir. Rönesans sonrasında Yeni Hümanizma ve Üçüncü Hümanizma olarak adlandırılan yaklaşımlarda da insani değerlerin tanımlanması için klasik hümanizmaya dönüş temel alınmıştır.

* Bu makale ICANAS 38 Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi'nde(10-15 Eylül 2007) sunulan aynı adlı sözlü bildirinin genişletilmiş şeklidir.

**Yrd. Doç Dr. Karafelmas Üniversitesi

Hümanizma günümüzde de gerek yukarıda kısaca değinilen tarihselliği içindeki işlevselliği gerekse temelini felsefenin başlıca konusu olan insana dayandırdığı için güncel referanslarını koruyan bir düşünce biçimi olarak etkisini yitirmemiştir. Artık hümanizmanın insanlığın ortak mirası olduğuna ilişkin görüş ve yaklaşımlar önem kazanmaya başlamıştır. Edward Said, hümanizmin Avrupa merkezliliğinin dışında farklı deneyimler açısından değerlendirilmeyişini irdelediği *Hümanizm ve Demokratik Eleştiri* adlı eserinde, halen canlılığını koruyan bir pratik olarak hümanizmin kullanılabilir kapsamını aydınlatmaya çalıştığını, hümanizmin özünün insanın tarihini yalnızca Avrupalı açısından değil, herkes açısından kesintisiz kendini anlama ve kendini gerçekleştirme süreci olarak anlamakta yattığını savunur. Yazar, görüşlerini araştırmacı George Makdisi'nin hümanizmin yükselişine İslamiyetin katkısı üzerine yazdığı makalelerdeki şu görüşlerle desteklemektedir:

"Makdisi'nin çalışmaları, on dördüncü ve on beşinci yüzyıllar İtalya'sında Jakop Burckhardt, Paul Oskar Kristeller ve onları izleyen hemen her akademik tarihçi gibi yetkin kişilerin uygulamalarına dayandığı iddia edilen hümanizm pratiklerinin, aslında onlardan en az iki yüzyıl daha önce Sicilya, Tunus, Bağdat ve Sevilla'daki Müslüman medreseleri ve üniversitelerinde başladığını en çöplük haliyle ortaya koymaktadır." (Said, 2005; 70-71)

Lenn E. Goodman da, *İslam Hümanizmi* adlı kitabında Makdisi'nin düşüncelerine paralel olarak İbni Sina, Farabi, Gazali ve daha pek çok Müslüman düşünürün antik Yunan mirası ile karşılaşmasından doğan zenginliği ve İslam modernizminin Rönesansla dünyaya yayılan hümanizmin kökenlerinde yer aldığını söylemektedir (Goodman, 2006; 5).

Bizim düşünce ve edebiyat dünyamıza çok çeşitli yollardan ulaşan hümanizma kavramı, öncelikle edebiyatımızı yenileştirme amacıyla yola çıkan sanatçılar tarafından irdelenmiş sonraları modernleşme sürecimizi nitellemek için kullanılmış, zamanla önemli kültür bileşenlerimizden biri haline gelmiştir.

İlk Deneyimler

Edebiyatımızda 1830'lardan 1910'lu yıllara değin yoğun bir Batılaşma çabası ve buna paralel olarak da bir kültür krizi yaşanır. O zamana değin Doğu kültürü etkisinde olgunlaşan edebiyat dünyası bu tarihten sonra tarihsel ve sosyal koşulların etkisiyle Batı ekseninde biçimlenmeye başlar. Bu durum iki kültürün etkisindeki düşünsel dünyamızı ve edebiyatımızı ikili bir yapıya sürükler. Dönemin eserleri bu ikili yapıyı ve bu yapının neden olduğu kırılmayı yansıtır. 2. Meşrutiyet'le birlikte düşünce dünyasında olduğu gibi, edebiyat dünyasında da yeni kimlik arayışları başlar. Bu arayışta, özellikle Avrupa ve Osmanlı coğrafyası içinde yer alan Balkanlardaki milliyetçilik akımları etkili olmuştur.

Cumhuriyet öncesinde, edebiyatımıza yeni bir kök aramak ve bu kökten hareket ederek yeni bir edebiyatın özünü oluşturmak düşüncesi çok çeşitli yaldayışlarını

ortaya çıkmasını sağlamıştır. Fecri-i Âti'nin ömrünü tamamlamasıyla başlayan yeni kök arayışlarının tümünde, düşünce adamı ve sanatçı Yahya Kemal Beyatlı ile karşılaşırız. Onun ileri sürdüğü tarih tezi, döneminin ve bugüne ulaşan sürecin başlangıcında ve gelişiminde bir kilit düşünce olarak varolmuştur. Temelde tarih bilincine dayanan Nâyiler de, Yahya Kemal'in kendisinin de içinde bulunduğu Havza Edebiyatçıları ve Millî Edebiyatçılar da tarih-kimlik ve düşünce-edebiyat denklemini sağlam kuran Yahya Kemal'in görüş ve düşüncelerini kendilerine temel almışlardır.

Bu dönemde ortaya çıkan edebiyatımızı yenileştirme girişimlerinin en ilginç, Yahya Kemal Beyatlı ve Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun öncülük ettiği- Nev-Yunaniler olarak da adlandırılan- Havza Edebiyatıdır. Yahya Kemal, Paris'te "tarihin derinliklerinde ulusal kökleri arama metodlarını" öğreten Albert Sorel'den ve "Fransız milletini bin yılda Fransa'nın toprağı yarattı." diyen Camille Julien'in bu cümlesinden oldukça etkilenmiştir. Tariha göre, Malazgirt'ten bu yana geçen 800'ü aşkın senede bizi yaratanın da Anadolu toprakları ve Akdeniz uygarlığı olduğu gerçeğiyle yüzleşen Yahya Kemal, şiir, yazı ve söyleşileriyle bize tarihimizi anlatan bir "eski zaman destansı" olma yoluna girer. (1983: 10) Yakup Kadri, *Gençlik ve Edebiyat Hatıraları*'nda, Paris'te aldığı sosyal bilimler/tarih eğitimi yeni bir edebiyat yaratma yolunda etkin bir biçimde kullanan Yahya Kemal'in "Akdeniz Havzası Medeniyeti (Bahri-sefid)" düşüncesinin kaynaklarını şöyle anlatır:

"Kendisini ve Türk milletini ne Asyalı, ne de Şarklı telakki ediyordu. 'Biz, Akdenizliyiz, bugünkü medeniyet ilk ışıklarını bu denizin kıyısından saçmaya başlamış; insan ve insanlık tam ölçüsünü, tam değerini ilk defa burada bulmuştur. Garpılar bu hadüseye 'Yunan Mucizesi' adını veriyorlar. Halbuki buna bir 'Akdeniz Mucizesi' demek daha doğru olur. Zira, Yunanlılara mal edilen fikir, sanat ve medeniyet unsurlarında, Mısırlılar başta olmak üzere, Akdeniz kıyılarında yerleşmiş bütün milletlerin payı vardır. Nitekim, Yunan mitolojisinde yer almış bazı tanrıları Asur'dan, Gildan'dan, Hindistan'dan göçüp gelme olduklarını bizzat eski Yunanlı tarihçiler itiraf ederler. Ancak şu var ki, birer 'monster' şeklindeki o Tanrılar Akdeniz ikliminde insani biçimlere girmiştir.(...) Buna göre, Akdeniz'i bütün insani değerlerin eritilip süzülüşüğü bir pota telakki ederek hiç de mübalagaya düşmüş olmayız. İnsani değerler dedik; zaten Yunaniyatın bir adı da hümanizm yani insanîyet değil midir?" (Karaosmanoğlu, 2000: 122-123)

Havza Edebiyatçıları, Doğu felsefesi ve İran kaynaklı edebiyat öğelerinin yerine epigram, idil ve trajedi gibi edebî biçim ve türleri işleyerek klasik dönem edebiyatının duru üslubuyla neo-klasik bir şiir üretmeyi amaçlamışlardır. Yakup Kadri "Siyah Saçlı Yabancı ile Berrak Gözlü Genç Kızın Sözleri" adlı diyalogunda Yahya Kemal de "Sicilya Kızları", "Biblos Kadınları" gibi az sayıdaki şiirinde bu görüşlerini edebi ürünle yansıtır. Akdeniz uygarlığını temel alan ve Batı edebiyatı düzeyinde bir edebiyat oluşturmayı hedefleyen bu hareket önceleri ciddi anlamda bir muhalefete karşılaşır. Sözelimi Ömer Seyfettin "Boykotaj Düşmanı" (Ömer Seyfettin, 1994: 37-46) adlı öyküsünde "Neo-byzantin" olarak nitelendiği Yakup Kadri ve Yahya Kemal'i kendi kültüründen uzaklaşmış, kontrolünü kaybetmiş gazeteci Mahmut Yesri ve şair Nihat adlarıyla öykülemiştir ve yermiştir. Ancak bir süre sonra bu anlayışından vazgeçen Ömer Seyfettin, 1919 yılında yayınladığı "Garp Edebiyatı ve Yunan Klasikleri" adlı

yazısında yeni bir toplum ve edebiyat yaratma yolunda Batı sanatının disiplinine bağlı olmamız gerektiğini; sanatın sınırının Yunan ve Latin klasiklerinde, her edebiyat ekolünün tohumunun da Homeros'ta bulunduğunu; *Ilyada*'yı çevirdiğini, *Odyssea*'yı da çevireceğini belirtir. (Ömer Seyfettin, 2001; 94-95)

Aynı dönemde bir diğer yenilik iddiası da Nâyiler'den gelir. Nâyiler, o güne değin hep Fransız edebiyatının örnek alındığını oysa bu edebiyatın köklerinin eski Yunan ve Latin edebiyatı ve tarihine dayandığını; yeni tarih bilincine göre, bizim de benzer bir aktarım yaparak edebiyatımızı Osmanlı'nın kuruluş döneminin öncesindeki 13. yüzyıla, o yüzyılın kültürünü temsil eden insani öze ve duru söyleyişe dayandırmamız gerektiği düşüncesiyle ortaya çıkarlar. *Rûbah* dergisi etrafında toplanan bu topluluk, Enis Behiç, Halit Fahri, Orhan Seyfi, Selahattin Enis, Hakkı Tahsin, Yakup Salih, Hasan Sait gibi şairlerden oluşur. Dönemin en önemli sanatçılarından biri olan Yahya Kemal'in tarih anlayışından büyük ölçüde etkilenen genç şairler, Yahya Kemal'in deruni ahenginin peşindedirler. Adları da kısa bir süre sonra bu ahengi temsil ettiklerine inandıkları neyi çağrıştıran Nâyiler olur. Şahabettin Süleyman bu gençleri, 6 Mart 1330/1914 tarihinde *Safâhât-ı Şiir ve Fikir* dergisinin birinci sayısında "Nâyiler: Yeni bir Gençlik Karşısında" başlıklı yazısıyla tanıtır. Şahabettin Süleyman bu yazıda genç şairlerin mutasavvıflığın piri olan Mevlana'nın yolundan gittiklerini, Anadolu mutasavvıfları ile İskenderiye kültürü ve Yeni Platonculuk arasında bir ilişki bulunduğunu hatta tasavvufun kaynağının Platonculuk olduğunu, kendilerinin de bu dönemin şairleri gibi süsten uzak, sade bir üslupla yazarak yeni bir şiir anlayışı başlatacaklarını iddia eder. (Şahabettin Süleyman, 1330/1914; 3-6) Nâyiler ve Şahabettin Süleyman'ın amaçları, Yakup Kadri'nin ileri sürdüğü havza medeniyeti anlayışına işlerlik kazandırmaktır; ama bu yaklaşım da dönemde Havza Edebiyatçıları gibi taraftar bulamamıştır.

İlk iki deneyim döneminin düşünsel sürecine yabancı kaldığı için işlerlik kazanamamış Millî Edebiyat bir çığ gibi büyüyüp dönemin hakim anlayışı olmuştur. Yine aynı yıllarda Selanik'te Genç Kalemler dergisini çıkaran Ömer Seyfettin, Ali Canip Yöntem ve Ziya Gökalp tarafından başlatılan bu akım diğer iki yaklaşımı savunan isimlerin de pek çoğunu kısa zamanda bünyesine almış, bu ivmeyle edebiyatımızda ve düşünce yaşamımızda bir yeniden doğuş gerçekleşmiştir. Ancak Cumhuriyet'in kuruluşundan sonra bu iki yaklaşımın temsil ettiği süreç tamamıyla kesilmemiş önce çevirilerle ve Türk hümanizması kavramının genişleyip yaygınlaşmasıyla biçim değiştirip süreklilik kazanarak 1950'li yıllarda da Mavi Anadolu hareketi ile yeni bir edebiyat etkinliğine dönüşmüştür. Mavi Anadoluçular hümanist anlayışla Anadolu uygarlığının değerlerini kaynaştırmışlardır.

Cumhuriyet Dönemi

1930'lu yıllarda Batı edebiyatından yapılan çevirilerle başlayan yeni hümanist çalışmalar dayanağını bu dönemde zaman zaman Türk Rönesansı olarak nitelendirilen Atatürk devriminden alır. 1930'ların ilk yarısında çeviri etkinlikleri oldukça azdır. Dönemin az sayıdaki çevirilerinden bir kaçını yayımlayan Nurullah Ataç çevirileri,

deneme ve eleştirileri ile klasikleri sürekli gündemde tutarak hümanizmayı sonraki yoğun süreçlere taşıyan en etkili adlardan biri olmuştur. Ataç, temelden Batılılaşma yanlısıdır. O, Batının temel bir zihinsel süreç ve yapı olarak içselleştirilmesini, buna bağlı olarak da Yunan ve Latin dillerinin eğitim programlarında bulunmasının gerektiğini ısrarla savunur. Ona göre bir nesneye, bir olaya bakıp görülen neyse onun üzerinde düşünmeyi, o düşünceleri de ışıklı bir deyişle bildirmeyi buyuran düzeni uygarlığa en büyük katkıyı yapan Yunanlılar kurmuştur. Bunun için, çocuklara onların dilinin öğretilip, kitaplarının okutulmasını, içlerine onlardaki araştırma, inceleme merakının sindirilip benliklerinin uyandırılmasını ister. (Ataç 2000; 257)

1931'de kurulan Türk Tarih Tetkik Cemiyeti ile 1936'da Anadolu tarihinin aydınlatılmasını sağlayacak bilim dallarının geliştirilmesi için kurulan Dil, Tarih ve Coğrafya Fakültesi dönemin etkin bilim merkezleri olmuştur. Bu süreçte 2. Dünya Savaşı sırasında ülkelerinden uzaklaşmak zorunda kalan Yahudi bilim adamlarının rolü irdelenmesi gereken bir başka konudur. Edward Said'in girişte sözünü ettiğimiz *Hümanizm ve Demokratik Eleştiri* kitabında, en önemli hümanist eleştiri kitabı olarak kabul ettiği *Mimesis*'in yazarı Erich Auerbach ve Leo Spitzer başta olmak üzere pek çok Yahudi bilim adamı, Türk üniversitelerinin kurulmasında etkin rol oynamışlardır. Bu bilim adamlarının hümanizmi öncelemeleri, sadece bilimsel geleceğinden değil, 2. Dünya Savaşı sırasında uğradıkları haksızlık ve yurtsuzluk düşüncesinden de kaynaklanmış olmalıdır. Genellikle İstanbul Üniversitesi'nde görev yapan, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesinin kurulmasında etkin çabalar harcayan bu bilim adamları Türk biliminin kazancı olmuştur.

Bu süreçte önemli payı olan düşünürlerden biri de Hilmi Ziya Ülken'dir. Anadolu kültürü, Türk kimliği, Anadolu'nun dini ve sosyal tarihi, ahlak ve bilgi konuları üzerinde çalışan Ülken, 1933'te yazdığı "Uyanış Devirlerinde Tercümenin Rolü" adlı makalede uygarlığın sürekli bir hümanizm olduğunu söyler. Düşünür aynı yıl yayınladığı *İnsani Vatanseverlik* adlı kitabını geliştirerek 1967 yılında *Hümanisme des Cultures* adıyla Fransızca olarak yayınlamıştır. Yazar bu kitaptaki amacını, bütün kültürlere hoşgörü ile yaklaşmayı gerektiren bütüncül hümanizmaya katkıda bulunmak olarak açıklamaktadır. (Kaynarcağ, 2002; 146).

40'lı yılların eğitim ve kültür politikalarına hümanizma yön vermiştir. Bu dönemin yöneliminin ana amacı, Atatürk devrimi ile şekillenmiş yeni Türk insanını oluşturacak düşünsel çerçeve ve bu çerçevenin kuramsal açılımını yaygınlaştıracak kültür politikalarının üretimidir. Dönemin Milli Eğitim Bakanı Hasan Âli Yücel'in kültür politikalarının temelinde bu anlayışın tanıtılması ve içselleştirilmesi yatmaktadır. Bu yıllarda hümanizma düşüncesinin kavratılması ve benimsetilmesi amacıyla devlet tarafından Tercüme Bürosu kurulur. Büro'nun kurulduğu 1940 yılından 1946'ya kadar çoğunluğu Yunan dilinden olmak üzere klasik 500'e yakın eser Türkçeye çevrilir. Kuramsal amaç, insanlığın ortak kültür hazinesini tanıtmaktır. Bu etkinlikler hümanizmin resmi devlet ideolojisinin bir bileşeni haline gelişinin de göstergesidir. Hasan Âli Yücel, çevirilerin ilk baskısının önsözünde hümanist edebiyatın işlevini şöyle açıklar:

"Humanizma ruhunun ilk anlayış ve duyuş merhalesi, insan varlığını en dışgahıas şekilde ilâdesi olan sanat eserlerinin benimsenmesiyle başlar. Sanat şubeleri içinde edebiyat, bu ilâdenin zihin unsurları en zengin olanıdır. Bunun içindir ki, bir milletin diğer milletler edebiyatını kendi dilinde, daha doğrusu kendi idrakinde tekrar etmesi; zeka ve anlama kudretini o eserler nisbetinde artırması, canlandırması ve yeniden yaratmasıdır." (Yücel, 1961; 12)

Yücel'in bakanlığı döneminde uygulanan kültür politikası, daha çok Batıcı yönü ile ön plana çıkarılmıştır. Bunda Tercüme Bürosu'nun etkinliklerinin yanı sıra bu çabanın eğitim alanına yansıtılması, 1940 yılında birkaç lisede, orta öğretimin genel düzenini bozmadan Yunan ve Latin dilinin öğretimine olanak sağlayan klasik kollarn kurulması (Sinanoğlu, 1980: 93) ve dönemin etkili düşünürlerinin zihniyet değişimi için Batı uygarlığının temellerinin öğrenilmesi gerektiği düşüncesini ısrarla savunmaları rol oynamıştır.

1946 seçimlerinden sonra Yücel'in bakanlıktan ayrılması ile birlikte bu uygulamalar etkinliğini yitirmiş bu kez de 1950 yılından sonra edebiyat dünyasında yeni hümanist girişim başlamıştır. Bu kültürel açılımın edebiyat dünyasına yansması Mavi Anadolu'dur. Halikarnas Balıkcısı (Cevat Şakir Kabaağaçlı)'nın öncülük ettiği bu harekette dilci, estetikçi, eleştirmen Sabahattin Eyüboğlu ve klasik dil ve mitoloji uzmanı Azra Erhat etkin bir biçimde yer almışlardır. Bu sanatçılar için binlerce yıldır çeşitli uygarlıkların beşiği olmuş ve bunları içinde barındırmış Anadolu kültürü, insanlığın ortak kültür dünyasının hem çıkış noktası, hem de geleceğidir. Mavi Anadolucular, bundan dolayı, Anadolu toprakları üzerinde yaşamış tüm uygarlıklara sahip çıkarlar. Onlar tarih bilincinin başlangıcını Orta Asya yerine Anadolu'daki uygarlıkların biresimine dayandırır. Sadece bugünkü coğrafyası ile sınırlı bir Batı uygarlığının temellerini değil, Anadolu'da doğup gelişen bir kök uygarlığın insani değerlerini kavratmak isterler. Cevat Şakir'e göre Anadolu topraklarının kültürü, Batı kültürünün özünü oluşturmaktadır. Batı kültürünün kaynağı, Atina ve İyonya olmak üzere iki kanattan oluşmaktadır. İyonya merkezli barışçı ve akılcı hümanizm, Thales ve Demokritos gibi düşünürlerce Anadolu'da kurulmuştur. Özgürdükçü ve akılcı olmayan Atina merkezli idealist kültür, İyonya kültürünü metafizik öğeleri katarak batıya taşımıştır. Klasik kültürün gerçek taşıyıcısı Anadolu halkıdır. Çünkü o kültür Anadolu'da doğup gelişmiştir. Bu gerçeğin anlaşılması, özellikle duyu alanlarına geçirilmesi zihniyet ve ruhsal durumların dönüşmesine ve güzel sonuçlara yol açabilecektir. (Kabaağaçlı, 1995; 9-10)

Mitolojiye bir bilim insanının bakış açısıyla yaklaşan Azra Erhat da *Mavi Anadolu, Mavi Yolculuk, İlyada, Odyssea* gibi çalışmalarıyla Mavi Anadolu anlayışına kaynaklık etmiştir. Yazar, hümanizma konusundaki düşüncelerini Halikarnas Balıkcısı'nın görüşlerine paralel bir yapıda *İşte İnsan* adlı eserinde yarı şiirsel bir üslupla açıklamıştır. Eserin "Dost" başlıklı bölümünde hümanizmayı "İnsanın kendine örnek seçtiği bir insanda bütün insanlığı görerek, bularak, severek insanlığı insanlık yolunda daha ileri götüreceği işler yapmasıdır." şeklinde tanımlayan Erhat, daha sonra bu sözlerine en uygun kişi olan Yunus Emre'yi inceleterek düşüncelerini temellendirir. Ona göre Anadolu'nun sesi ve sözü olan Yunus, şiirleriyle insanın ağızına her an, her

gün ve her yerde yaşayabileceği sözler vermiş, hatta insanlığın bütün sözlerini söylemiştir. (Erhat, 1996; 224)

Tercüme Bürosu'nun çalışmalarını, Milli Eğitim Bakanlığının yayımladığı ilk klasik çevirileri ve o güne değin yayınlanan mitolojik edebiyat ürünlerinin birikimini değerlendiren Azra Erhat 1972'de Mitoloji Sözlüğü'nü yayımlar. Yazar, geniş kapsamı içerik ve örnek metinlerin yer aldığı bu sözlüğün önsözünde ele aldığı mitolojik dünyanın kökenini "Aslında bir Akdeniz çevresi efsaneler topluluğu vardır, onu Yunanistan ve Roma'ya mal etmemiz, bu efsanelerin Yunanistan ve Roma uyruklu yazarların kalemiyle Yunanca ve Latince olarak yazılmış olmasından ileri gelir. Oysa bu efsanelerin çıkış yeri ne Yunanistan'dır ne de İtalya. Anadolu'dur, Girit'tir, Mezopotamya'dır, Fenike, Mısır'dır ya da bütün bu yerlerdeki sözlü geleneklerin karışımından ortaya çıkmış bir bütündür." (Erhat, 1989; 8) diye yorumlayarak Yahya Kemal Beyatlı gibi, Akdeniz havzası medeniyeti düşüncesine dayandırmıştır.

Mavi Anadolu'nun bir diğer adı Eyüboğlu, eleştiri ve denemelerinde bir yandan yalınlığı, yereli, ulusalı; diğer yandan da çok sesliliği, evrenseli, yeniliği, bilimsel olana savunur; bunlar arasında bir bireşim kurmaya çalışır. Eyüboğlu Batılı hümanist sanatçılarla Anadolu'nun 13. yüzyıl sanatçılarını bağdaştırır. Bir yanında Yunus Emre, Pir Sultan; diğer yanında ise Montaigne, Hayyam ve Rimbaud vardır. Görsel sanatlarla da ilgilenen yazar, hazırladığı belgesellerle de (Anadolu Ormanları, Hitit Güneşi, Nemrut Dağı Tanrıları ...) aynı düşünce dizgesini takip etmiştir.

Bu üç sanatçı gerek ileri sürdükleri alternatif Anadolu tarihini konu edinen incelemeleri, belgeselleri gerekse bu birikimleri yansıttıkları edebiyat çalışmaları ve çevirileri ile bir dönemin düşünsel dünyasında etkili bir rol oynadıkları gibi, kendilerinden sonraki kuşakların kültürel dünyası üzerinde kalıcı etkiler bırakmışlardır.

Üç Eleştirmen Üç Hümanist Yönelim

Hümanist eleştiri, genel anlamıyla, hümanizmanın ilkelerini benimseyen, düşünsel dünyalarını bu felsefenin ayırt edici ilkeleriyle biçimlendiren ve ele aldıkları eserleri bu dünyanın verileri çerçevesinde irdeleyen eleştirmenlerin sergilediği bir anlayıştır. Bu anlayışa sahip eleştirmenler insani öze, estetik arayışa ve metnin okuyucunun düşünsel dünyasında değiştirip dönüştürdüğü şeylere önem verirler.

Edebiyatımızda makalemizin bütününde ele aldığımız düşünsel ve edebi birikimi kendi düşünsel donanımı ölçüsünde değerlendirip bu doğrultuda inceleme yapan üç eleştirmenin adının öne çıktığını söyleyebiliriz: Orhan Burian, Sabahattin Eyüboğlu ve Vedat Günyol. Hümanizmayı bir düşünüş biçimi olarak niteleyen üç eleştirmen de ilkeleri aynı olmakla birlikte uygulamada bize farklı dünyaların kapılarını açmıştır.

Yahya Kemal'in tarih bilinci kavramı pek çok yazar ve sanatçı gibi Orhan Burian'ı da derinden etkilemiştir. Ona göre bir düşünüş biçimi olan hümanizmanın Türkiye'de yerleşmesi için tarih içinde Türk, geçmiş ve gelecekte ise insan olarak kendimizi tanımamız gerekir. Bunun için de bizim hümanizmimiz, aklı her şeye üstün sayıp insanı gerçekte olduğundan daha güçlü farz eden Avrupa hümanizminin kökleri yerine

kendi koşullarımızın ürünü olacaktır. (Burian, 1993; 41) Atatürk devrimini "Asya'nın Rönesansı" (Burian, 1993; 37) olarak nitelendiren Burian hümanizmayı sadece bir kavram olarak irdelemez. Önce Yücel, sonraları da *Ufuklar* dergisindeki yazılarıyla ve düzenlediği toplantılarla "hümanizma yoluyla kendimizi bulmak" düşüncesini sürekli gündemde tutar. Ona göre, Rönesans dönemi Avrupa'sını taklit ederek okullarımızda Latince ve Yunanca derslerini işlemek, Hıristiyanlaşmak ya da paganlaşmak hümanist düşüncenin yerleşmesini sağlamaz. Çeviri ise, ona ulaşmak için sadece bir basamaktır. Hümanist bir ilerleme sağlamak için tarihimizin başından beri süregelen toplumsal, ahlaksal, bilimsel çabaları incelemekle başlamalıyız. Burian hümanizmayı belli bir dönemle sınırlandırılmaması gereken bir düşünce biçimi olarak niteler. Ona göre bu düşünce biçiminin iki ana ögesi, dogmalara karşı çıkış ve araştırmadır. Bu amaçla çevirilerin yanı sıra tarih araştırmalarına da yönelen Burian, bir yandan Shakespeare çevirileriyle klasik Batı dünyasını, modern yazarlardan yaptığı çevirilerle de, çağdaş dünyayı içimize sokarken, değerli tarihçimiz Halil İnalcık'la birlikte Türk tarihinin toplumsal ve düşünsel yaşamına, derinlemesine bir araştırma yapmayı planlar. (Günyol, 2000; 37) Ancak erken yaşta yakalandığı hastalık okuyucularını hümanist düşünüş ve araştırma ilkeleriyle yapacağı tarih ve edebiyat çalışmalarından mahrum eder.

Sabahattin Eyuboğlu da önceleri hümanizmi işlevsel açıdan değerlendirmiş, zamanla evrensel bir yaşam görüşü olarak düşünsel dünyasının odağına oturtmuştur. Yazının 1938'de *İnsan* dergisinde yazdığı "Yeni Türk San'atın Yahut Frenkten Türkte Dönüş" başlıklı yazısı dönemin düşünce dünyasını kuşatan içeriğiyle çok önemlidir. Yazar dönemin uyanış ruhunu şu sözlerle anlatır:

"Yeniden doğmak eski varlığımızla alâkayı kesmek demek değil, onu yeni hayat aşlamaktır. San'atta bizim eski varlığımız, Tanzimat'tan evvelki dünyamızdır. (halk san'atı, divan san'atı ve mistik san'at). Bu dünyaya yüz çevirenler Frenkte kalmış olanlardır. Onlara uğurlar olsun! Fakat Frenk dünyasına yüz çevirip Tanzimat'tan evvelki dünyada yaşayanlar da bizim eski varlığımızda kalmışlardır. Onlara da uğurlar olsun!" (Eyuboğlu 1981; 70)

Eyuboğlu, Batılı anlayışla Türk sanatını yorumlamış ve sindirmiş aydın tipine örnek olarak Yahya Kemal'i gösterir. Ona göre Yahya Kemal'in şiirde yaptığını Türk sanatçısı kendi dünyasına aktarmalıdır. Türk sanat eleştirisinin de onu ölçüt sayabileceğini (Eyuboğlu, 1981; 75) belirten Eyuboğlu, Yahya Kemal'in yaptıkları ile hümanizm arasında özdeşlikler kurar:

"Yülmüş kıymetleri düzeltmek eski zihniyete dönmek demek değildir. Yahya Kemal Nedim'in zihniyetine dönmemiştir. Göçmüş dünyalar ancak bugünün zihniyetiyle yeniden doğabilir. Bu doğuşta eski şekiller yeni maralarla doğar. (...) Frenk hümanistleri eski Yunan ve Latin kültürünü kendi kıymet telakkileriyle uzlaşmışlardır. Aristo ve Ellatunun sağlam fikir binaları içinde Rönesansın dünya ve insan görüşünü sokmuşlar, eskileri hümanize etmişlerdir. Hümanizm eskiye dönmek değil, eskiyi yeniden yapmaktır." (Eyuboğlu, 1981; 78)

Eyuboğlu geçmişin yaşayan bir değer haline gelebilmesi için Anadolu'da yaşamış Eti, Yunan, Roma, Bizans, Selçuklu gibi tüm uygarlıkların ne olursa olsun benimsememiz gerektiği düşüncesindedir. Bunun için önce aydınlarımızda, sonra da halkımızda tarih bilincini oluşturmamız gerektiğini ileri süren Eyuboğlu'ya göre, tarih bilinci eskiyi devam ettirmek değil, gelenekselin bilincin süzgecinden geçirilmesi demektir. Eyuboğlu daha sonraları bireşim düşüncesinde yoğunlaşır. Ancak onunki o güne değin pek çok kuramcı tarafından ileri sürüldüğü gibi, yeni bir bireşim yaratmak değil, tarihsellikte varolana ortaya çıkarak açıklamaktır. Bu bireşimi açıklarken de aşağıda alıntı yaptığımız "Bizim Anadolu" adlı denemesinde olduğu gibi özdeşliklerden yararlanır.

"Eski Yunan dünyasını her milletle birlikte bir okul saymamız, insanlığın mal olduğu için benimsememiz bir yana, Anadolu'lu olarak bizim bu kültürdeki payımız en az Yunanistan'ınki kadar büyüktür. Ne var ki biz bu payı yüzyıllarca hor görmüş, kendi malımızı dışarda değerlendikten sonra tekrar bize gelmesini beklemişiz. (...) Anadolu folklorunda çok rastlanan üç güzel motifin, İda dağında, yani bizim Bursa yakınındaki Kazdağ'ında, üç tarıncı arasında Aphrodite'yi seçen Paris efsanesiyle benzerliği yabana atılır cinsten değildir." (Eyuboğlu, 1996; 10-11)

Eyuboğlu Yunus Emre'yi de yukarıda değindiğimiz yorumlama estetiğine göre inceleyip irdeler. Denemeci yordamını ve şiirsel üslubunu kaynaştırdığı Yunus Emre adlı eserinde önce onu şiirsel bir üslupla şöyle selamlar:

"Selam olsun, Anadolu'nun orta yerinden, Türkiye halkının bağrudan dünyaya seslenmiş olan Yunus Emre'ye!...) Halkın ağzından konuşmuş ve halkı kendi ağzından konuşturmuş Yunus Emre'ye; Türkçe, insanca ve Yunus'ça olmanın sırrını, yani gerçek şairin sırrını bulmuş Yunus Emre'ye; Sevgiyi, insanlığı yücelten, tanımlayan, tanıyı alçak gönüllere, insanlığa, sevgiye indiren Yunus Emre'ye; insanların birliğe, dirliğe, doğruluğa, barışa çağıran, yaşamayı seven, ama ölümden korkmayan Yunus Emre'ye..." (Eyuboğlu, 1971; 1)

Eyuboğlu, makalemizin başında alıntıladığımız dördlüğün ışığında Yunus'u şöyle yorumlamıştır:

"Yunus Emre bu topraklarda, bizim topraklarımızda yaşamış bütün insanların, Hittit, Pagan, Hristiyan, Müslüman tüm yurttaşlarımızın sözcüsüdür. (...) Yunus'a göre bütün din kitaplarının bir tek anlamı olabilir olsa olsa, olmalıdır ya da: O da insanı insanla barıştırmak, insanı insan etme gerçekten kendini bilmek ve başkalarından ayırmamak. Hümanizmin özü de budur işte..." (Eyuboğlu, 1971; 30/55)

Eyuboğlu'nun hümanist söylemi daha sonraları halkçı bir anlayışa yaklaşır. İnsan ve insan sevgisine ilişkin kavramlar Eyuboğlu'nda bir eleştiri ölçütüdür. İnsanlığın tüm hallerini bünyesinde barındıran Orhan Veli (Eyuboğlu, 1981; 235); halktan yana olan, insanlıkla şairliği ayırmayan Apık Veysel (Eyuboğlu, 1996; 320); kitaplarında insan sıcaklığı, büyük şehrin bütün pisliğini bir anda temizleyiveren ışıklı insan gözleri barındıran Sait Faik (Eyuboğlu, 1996; 84) onun en beğendiği sanatçılardır. Yazar,

hümanizmden halkçılığa uzanan- düşünsel ve estetik yargılarını- iyi bildiği iki dilin - Türkçe ve Fransızca- ürünlerinden edindiği birikimle bağdaştırmaya çalışmıştır.

Hümanizmayı, insana, insancılığa yönelik her şeyin ölçüsü yapan, yapmaya çalışan bir tutumun adı; insanın kafa gücüne, dünyayı anlama, değiştirme, dönüştürme güzüne sarsılmaz inancın adı olarak tanımlayan Günyol da, Sabahattin Eyuboğlu gibi bir Anadolu hümanizmasının varlığına dikkat çeker:

"Gelmiş geçmiş uygarlıkların kültür birikimiyle yükü yapıtlarından geçen, Yunanı, Latini, Göktürkü, Hititi, Selçuklusu, Osmanlısı, Arabı, Acemi ile birlikte, Cumhuriyet öncesi ve sonrasıyla benimsenip özümseyen ve insanı, insansal değerleri ön plana alacak olan bir Hümanizma kültürü, bir Hümanizma eğitimi gerek Türkiye'ye bugün. Bizde hümanist görüşün ta Yunus'lara, Mevlâna'lara, Pir Sultan'lara uzanan bir geçmişi var. Mevlâna; din, nk, soy sop ayrımı yapmadan herkese gönülünü kucakları açan Yunus Emre hümanizmanın pürleridir bence. Hele Bektaşilik; "Dünyamız Tanrısal değildir." diyen Lucretius'un bir çeşit çömezi sayılabilecek olan Bektaşilik, dogmalar karşısındaki babacan, eleştirel tutumuyla hümanizmanın ta kendisi sayılabilir." (Günyol, 1982; 13-14)

Günyol, bu görüşleri doğrultusunda Türk halkının kültürel yapısında Yunus Emre'den bu yana onun izinden giden halk ozanlarının taşıdığı bir hümanist tutum ve tutku olduğunu savunur. Bu yöndeki görüşleri Mavi Anadolu ile örtüşmektedir. Daha sonraları Aydınlanma felsefesini de hümanizma gibi eleştirisinin merkezinde ele alan Günyol'un bir eleştirmen olarak öncelikli ilkesi bilinç uyandırmaktır. Bu nedenle eleştirilerinde felsefeye de yakın duran deneme türünün rahatlığını tercih eder. Aşağıdaki paragraf onun bu ara üslubunu örnekler:

"Sürekli bir araştırma olan yaşamı boyunca Sait Faik GERÇEK'i kimi zaman GÜZEL'de bulmuştur. Kimi zaman HAK'da kimi zaman da her ikisinde birden. GERÇEK, HAK ile GÜZEL'de olunca, insanın durumu kendiliğinden anlamını bulmuş oluyor: insan ancak GÜZEL ve HAKLI bir dünyada, insan olmanın bütün onurunu kazanabilir. (...) İşte, Sait Faik Son Kuşlar'daki öykü kahramanlarını, içinde yaşadıkları dünyanın çirkinlikleri, sahtelikleri, haksızlıkları karşısına birer canlı itiraz olarak çıkarmış, ve böylece insanın en onurlu yanının kafa tutmak olduğunu belirtmiştir." (Günyol, 1984; 63)

Günyol, kendi eleştiri anlayışını sevgiden kaynaklanan öznellik ile sanat kaygısı ve ölçülülükten kaynaklanan nesnellik olarak formüleştirmiştir. (Günyol, 1982; 209) Yazanın dünya görüşü, bu görüşü dillendirme biçimi, kişilerin canlandırılması ve yükledikleri işlev, ele alınan yazarın genel çizgisi ve benzer sanatçılara karşılaştırılması onun eleştirisinin ana çizgileridir.

Sonuç

Batı edebiyatının ortaya çıkış ve gelişme koşullarına benzer süreçleri edebiyatımızda da gerçekleştirmek isteyen kimi edebiyatçılarımız Birinci Dünya Savaşı

öncesi Akdeniz havzası medeniyeti düşüncesine yönelirler. Havza Edebiyatçıları epigram, idil ve trajedi gibi edebi biçim ve türleri işleyerek klasik dönem edebiyatının duru üslubuyla neo-klasik bir şiir üretmeyi amaçlamışlardır. Nâyilerse Batı edebiyatının gelişimini sağlayan sürecin işlevselliğini, 13. yüzyıl Anadolu tasavvuf şiirinin kaynaklarından hareket ederek üretmeyi amaçlar. Cumhuriyet'in kuruluşundan sonra benzer bir bireşim yeniden söz konusu olmuştur. 1923-1950 yılları arasında önce çevirilerle başlayıp sonra düşünsel arka planda bir olgunluğa ulaştırılan hümanist gelenek, kaynağını Akdeniz uygarlığı düşüncesinden alan Mavi Anadolu ile bir topluluk çevresinde savunulan özgül bir düşünce söylemi haline getirilmiştir.

Hümanist eleştiri anlayışı, genel anlamıyla, hümanizmanın temel ilkelerini benimseyen, düşünsel dünyalarını bu felsefenin ayırt edici ilkeleriyle biçimlendiren ve ele aldıkları eserleri bu düşüncenin verileri çerçevesinde irdeleyen eleştirmenlerin sergilediği bir anlayıştır. Bu anlayışa sahip eleştirmenlerin ortak ilkelerini şöyle açıklayabiliriz:

1. İnsani Öz: İnsani özün ve buna bağlı kavramların dile getirilmesi en çok önem verdikleri içerik ögesidir. İnsan, insan sevgisi, insancıl değerler, insan ve toplum olarak gruplandırabileceğimiz konular ele alan sanatçıları yüceltir bu sanatçıların eserlerini anlatırken şiirsel üsluba yönelirler. Ele aldığımız üç eleştirmen de Orhan Veli, Sait Faik, Fazıl Hüsni Dağlarca'yı severek okur ve irdeler. Bu sanatçıları benimsetmek ve kendi düşünsel yönelimleri doğrultusunda algılatmak için ahımlama süreçlerini de okuyucuya açarlar. Roman ve öykü eleştirilerinde ise eserle sanatçının dünya görüşü arasındaki ilişkiyi sosyolojik yaklaşımla ele alan daha sınırlı bir yaklaşım benimsenir.

2. Bilinç Oluşturma: Eleştiri bu yönde kullandıkları işlevsel bir edebî türdür. Bu yaklaşımda hümanist kültürde metin incelemeye verilen işlevsel amaç göz önünde tutulmuştur. Metin sadece eğlendirme amacı gütmemeli eğitici ve dönüştürücü bir nitelik taşımaktadır. Hümanist dizgenin iki önemli ilkesini, dogmalara karşı çıkış ve eleştirel düşünmeyi başlangıç noktası olarak ele alan eleştirmenlerde tarih bilinci çok etkilidir. Burian eleştiriye tarih araştırmaları, Eyuboğlu da estetikte birleştirir. Bu yolla aynı zamanda okuyucunun okuma biçimleri de yönlendirilir. Bilinen ön kabulleri, düşünce kalıplarını kırıcı okuma ve bağlanımsız yeniden anlam üretme biçimleri sezdirilir.

3. Özdeşlik Kurma: Hümanist eleştirmenler, ortak kültür kaynağının özdeş sanatçıları olarak nitelendirdikleri Türk ve Batılı sanatçıların duyuş ve düşünüş açısından ortak noktalarını belirleyip bunları ölçüt olarak kullanırlar. Bunun yanı sıra Mevlana, Yunus Emre gibi mutasavvif şairlerin insana, insanın kendini tanımasına, insanı ve insanlığı sevmesine, aşk düşüncesinin insan yaşamında merkezi bir önem taşımaya verdikleri önemi yüceltmişlerdir. Özellikle Yunus Emre, Mevlana, Homeros ve Montaigne gibi sanatçılar arasında özdeşlik kurarak hümanist değerlerle birlikte anılır olmuş isimleri bir araya getirirler.

Kaynaklar

- Akyüz, Kenan (1995), *Modern Türk Edebiyatının Anı Çizgileri*, İstanbul: İnkılap Kitabevi.
- Ataç, Nurullah (2000), "Meletos", *Günlerin Getirdiği Sözlere*, İstanbul: Yayı Kredi Yayınları.
- Belge, Murat (2006), "Mavi Anadolu Tezi ve Halikarnas Balıkcısı" *Birikim*, Ekim, 210, 32-45.
- Burhan, Orhan (1993), *Denemeler- Eleştiriler*, İstanbul: Cem Yayınevi.
- Erhat, Azra (1989), *Mitoloji Sözlüğü*, İstanbul: Remzi kitabevi.
- Erhat, Azra (1996), *İşte İnsan*, İstanbul: Adam Yayınları.
- Eyuboğlu, Sabahattin (1971), *Yunus Emre*, İstanbul: Cem Yayınevi.
- Eyuboğlu, Sabahattin (1981), *Sanat Üzerine Denemeler ve Eleştiriler 1. Söz Sanatları*, İstanbul: Cem Yayınevi.
- Eyuboğlu, Sabahattin (1996), *Mavi ve Kara*, İstanbul: Çağdaş Yayınları.
- Gariper, Cafer (2006), "Yanksız Yönelişler: Nev-yunaniler ve Nayiler", *Türk Edebiyatı Tarihi*, C.3, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 161-169.
- Goodman, Lenn E. (2006), *İslam Hümanizmi* (Çev: Ahmet Arslan), İstanbul: İletişim Yayınları.
- Günyol, Vedat (1982), *Daldan Dala*, İstanbul: Adam Yayınları.
- Günyol, Vedat (1984), *Dile Gelseler*, İstanbul: Cem Yayınevi.
- Günyol, Vedat (2000), *Orman İşrsa*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Kabağaçlı, Cevat Şakir (Halikarnas Balıkcısı) (1989), *Merhaba Anadolu*, Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Kabağaçlı, Cevat Şakir (Halikarnas Balıkcısı) (1993), *Düşün Yazılan*, Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Kabağaçlı, Cevat Şakir (Halikarnas Balıkcısı) (1995), *Anadolu Tanrıları*, Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Karaesmanoğlu, Yakup Kadri (2000), *Gençlik ve Edebiyat Hatıraları*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Kaynardağ, Arslan (2002), *Türkiye'de Cumhuriyet Döneminde Felsefe*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Maksidi, George (2004), *Ortaçağ'da Yüksek Öğretim* (Çev: Ali Hakan Çavuşoğlu- Hasan Tuncay Başoğlu), İstanbul: Gelenek Yayıncılık.
- Ömer Seyfettin, (1994), *Yüz Akı*, İstanbul: Erdem Yayınları, 37-46.
- Ömer Seyfettin, (2001), *Bütün Eserleri Makaleler 2* (İz. Hülya Argunah), İstanbul: Dergah Yayınları.
- Folat, Nâzım H. (1986), "Nâyiler", *TDEA*, 6, 533-536.
- Said, Edward (2005), *Hümanizm ve Demokratik Eleştiri*, İstanbul: Agora Kitablığı.
- Sinanoglu, Suat (1980), *Türk Hümanizmi* (Bu kitap 1960 yılında Fransa'da "L' humanisme a Vinir" adıyla yayımlanmıştır.), Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

- Şahibettin Süleyman (1914), "Nâyiler: Yeni Bir Gençlik Karşısında", *Safâhât-ı Şiir ve Fikir*, 1: 3-6.
- Tanrı, Sadun (1983), *Yahya Kemal ve Halikarnas Balıkcısı*, İstanbul: Arpac Matbaası.
- Tural, Kemal (1983), "Yahya Kemal'in Arayışlarının Yol Açtığı Bir Topluluk: Nâyiler", *Ölümünün Yirmibeşinci Yılında Yahya Kemal Beyatı*, Ankara, TKAE Yayınları, 111-122.
- Yücel, Hasan Ali (1961), "Klasiklere Birinci Önsöz", *Tercüme*, 15, (75-76), 12.
- Yücel, Hasan Ali (1989), *Edebiyat Tarihimizden*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Zekiyan, Boğos (2005), *Hümanizm (İnsancılık): Düşünsel İçerik ve Tarihsel Kökenler*, İstanbul: İnkilâp Kitabevi.

Özet

Edebiyatımızda hümanist eleştiri anlayışının düşünsel temelleri 1. Dünya Savaşı öncesine dayanmaktadır. Bu yıllarda edebiyatımıza yeni bir kök aramak ve bu kökten hareket ederek yeni bir edebiyatın özünü oluşturmak düşüncesinde olan kimi edebiyatçılarımız, hümanizmle doğrudan ilişkilendirebileceğimiz çeşitli düşünceler ileri sürmüşlerdir. Nâyiler, Türk edebiyatının ilk dönemlerindeki Mevlana ve Yunus Emre gibi şairlerin şiirlerindeki tasavvufî söyleyişin coşkulu ve gizemli edasını; Havza Edebiyatçıları da eski Akdeniz uygarlıklarının duru üslubunu temel almayı önerirler. Dönemin düşünsel ve toplumsal gelişimlerine uzak olan bu hareketler bir varlık göstermeden kısa sürede etkilerini yitirir. Ancak daha sonraları bu iki yaklaşımın Mavi Anadolu'da birleştiğini görürüz. Mavi Anadoluocular Batıcı hümanist anlayışı Anadolu uygarlığının değerleriyle kaynaştırdılar. Bu yeni süreçte hümanist yaklaşımı benimseyen Sabahattin Eyüboğlu, Vedat Günyol ve Orhan Burian gibi eleştirmenlerin üzerinde durduğu başlıca ilkeler, sanatçının dünyayı ve kendini tanıması ve kendi dilinde yazmasıdır. Yakın döneme kadar araştırmacılar tarafından bu birleşimin daha çok düşünsel yönü üzerinde durulmuş, bu anlayışa sahip eleştirmenlerin estetik arayışı, insani öze ve okuyucuyu bilinçlendirmeye verdikleri önem idelenmemiştir. Makalemizde bu eleştiri anlayışının düşünsel art alan açısından Avrupa merkezli hümanist düşünce geleneğiyle benzeştiği ve ayrıştığı noktalar vurgulandıktan sonra bu anlayışa savunan eleştirmenlerin ortak ilkeleri belirlenmektedir.

Anahtar Sözcükler: hümanist eleştiri, Orhan Burian, Sabahattin Eyüboğlu, Vedat Günyol, Mavi Anadolu

Abstract

Basics of The Concept of Humanistic Criticism in Turkish Literature

Humanist criticism is a concept of criticism that started particularly writing in the middle of the 1930's, equally owns Anatolian civilizations and try to establish a synthesis between them and display of the artists who adopted humanist writers and at the same time humanism. Basics of this criticism go before the first

world war. Before the Republic , it made many approaches that aim to search for a new root in our literature and with this root, to found a new literature possible. Among these, Nayiler suggests the lyric and mystic expression of the poets like Mevlana and Yunus Emre in the sufistic expression of poems, Nev-Yunaniler propose taking clear expression of the old Mediterranean civilizations as a base. This approaches ignorant of the period's intellectual and social developments diffuse without showing themselves. However; later we see that these two approaches combine with the Mavi Anadolu Community. Mavi Anadolucular joins the westernizer humanism approach with the Anatolian civilization's values. Chiefly principles that critics emphasize like Sabahattin Eyuboğlu, Vedat Günyol and Orhan Burian's who defend the humanism approach that is effective until 1960's in our literature, are artist's knowing the world, himself and write in native tongue. Until near time, this synthesis's intellectual side was rather emphasized by researchers, search for aesthetic, of critics who had this approach, their giving importance to the human core and to the making readers conscious was not considered. In our handout, after this criticism approach's different and same points with the Europe based humanism approach are emphasized in the background of intellectual, our aim is to find the same principles of the critics who defends this approach.

Key Words: humanistic criticism, Orhan Burian, Sabahattin Eyuboğlu, Vedat Günyol, Mavi Anadolu